

ՆԵՐԻ ՂԱԶԱՐՅԱՆ ՈՊԱ-ՀԱՅԼԱԿԱՆ (պավորական) համաստան

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋՄԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՌՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՅ

Հին աշխարհի բարգմանիշները կատակում էին. «թարգմանությունը կնոջ նման է. եթե գեղեցիկ է՝ հավատարիմ չէ, եթե հավատարիմ է՝ գեղեցիկ չէ»:

Թարգմանությունը ոչ միայն լեզվաբանական, այլ նաև մշակութային իրողությունն է: Թարգմանության գործընթացն ունի երկու կողմ՝ լեզու և մշակույթ, և դրանք անքանչեղ են: Լեզուն և մշակույթը փոխկապակցված են՝ լեզուն ոչ միայն արտահատում է մշակութային իրականությունը, այլև նրան տալիս է ձև: Լեզվաբանական տարրի իմաստը հասկանալի է ու պարզ միայն այն դեպքում, եթե այն համաձայնեցվում է կամ համապատասխանում է մշակութային համատեքստին, որում այն գործածվում է: Թարգմանությունը, որպես մարդկային գործունեության տեսակ, պատկանում է այն երևույթների շարքին, որը կարելի է դիտարկել միջմշակութային հաղորդակցության տեսանկյունից: Ինչպես հայտնի է, կարելի է տարբերակել երկու՝ ուղղակի և անուղղակի հաղորդակցության տեսակներ:

Անուղղակի կամ միջնորդավորված հաղորդակցության առանձնահատկությունն այն է, որ նրանում հաղորդակցության երկու փուլերից բացի գոյություն ունի ևս մեկ փուլ՝ բնագրի թագմանությունը մի լեզվից մյուսը: Թարգմանիչներն այն անվանում են միջնորդավորվածության փուլ: Անշուշտ, միջնորդավորված թարգմանության բոլոր տեսակներն ել բնուրագրվում են նրանով, որ դրանցում գործում է լեզվական միջնորդ, և համապատասխան գործընթացների արդյունքում ծագում, առաջանում է երկրորդական ասույթը՝ ինչ-որ չափով արտահայտելով առաջնային, նախնական ասույթը:

Թարգմանության վերջնական նպատակը բնագրի տեքստի ներկայացումն է թարգմանվող լեզվական և մշակութային միջավայրում: Թարգմանությունը տարբերվում է միջմշակութային հաղորդակցության մյուս տիպերից՝ շնորհիկ բնագրի և թարգմանված տեքստի համադրության: Թարգմանիչը, բանակցելով օտար տեքստի լեզվա-

բանական և մշակութային տարրերությունների հետ, մատակարարում է բարգմաննվող լեզվից ու մշակույթից վերցված տարրերությունների մեկ այլ համախումք՝ իր լեզվի մշակույթում օտարի ընդունմանը նպաստելով։ Քվայնը գտնում է, որ յուրաքանչյուր երկու լեզվի համար պետք է լինի երկու տարրեր թարգմանական համակարգեր։ Քվայնը բարգմանության գործարանական մոտեցման կողմնակիցն էր։ Նա գտնում էր, որ իմաստը պայմանական է և սահմանափակված սոցիալական նորմերով, իսկ բարգմաննված տեքստը ներկայացվում է համաձայն թիրախմշակույթի պայմանների և նորմերի։ Գործարանական համարժեքությունը ենթադրում է գործարանական մակարդակի ճիշտ փոխանցում մեկ լեզվից մյուսը /Սեֆերյան, 2006: 81/։

Թարգմանության շափանիշների հարցը շափազանց կարևոր է բարգմանարանության բուն էությունը հասկանալու համար։ Թարգմանության գլխավոր արժեքը նրա հաղորդակցային արժեքն է։ Վերջինիս նպատակը բարգմաննվող լեզվում հաղորդակցի վրա նույն ազդեցությունն ունենալն է։ Նման ազդեցութուն կարելի է ստանալ համարժեք հաղորդակցային բարգմանության ժամանակ։ Թեպետ հնարավոր չէ ստանալ բացարձակ համարժեք բարգմանություն, այնուամենայնիվ, այն բարգմանությունը, որն ունենում է համարժեք ազդեցություն հաղորդակիցների վրա, համարվում է կատարված։

Նախքան համարժեքության խնդրին անդրադառնալը հարկավոր է պարզել, թե ինչ է հաղորդակցությունը։ «Հաղորդակցություն» բառը ծագել է լատիներեն *commissus* բառից։ Երբ հաղորդակցվում ենք, փորձում ենք ինչ-որ մեկի հետ կապ ստեղծել, կիսել որևէ տեղեկություն, միտք և վերաբերմունք։ Հաղորդակցությունը գաղափարների, մտքերի փոխանակումն է երկու և ավելի մարդկանց միջև։ Այն ցանկացած հասարակության մեջ միշտ էլ կարևոր դեր է խաղացել։ Դեռ մեր քարանձավարնակ նախնիների ժամանակներում այն դրսորվել է տարրեր ձևերով։ Որոշ ցեղեր շփվում, հաղորդակցվում էին ծայնային նշանների միջոցով, ոմանք էլ՝ պատկերների միջոցով (ավելի ուշ պատկերները փոխարինվեցին լեզվական նշաններով)։ Մարդկային զարգացմանը զուգահետ ի հայտ եկան հաղորդակցման նոր միջոցներ։ Ավելի ուշ առաջ եկավ հեռահաղորդակցությունը որպես տեղեկությունը մեծ հեռավորությունների վրա հա-

դորդելու եղանակ: Հնում դա արվում էր դրոշների, ազդանշանների միջոցով: 20-րդ դարում հաղորդակցության տեխնոլոգիաների շնորհիվ առաջացան տեղեկություններ հաղորդելու նոր միջոցներ: Հաղորդակցությունը անկախ իր տեսակից հնարավոր է միևնույն, ինչպես և տարբեր մշակույթների միջև: Միջմշակութային հաղորդակցման ժամանակ առաջանում են շատ ավելի խնդիրներ, քանի որ հաղորդակցությունը տեղի է ունենում տարբեր մշակութային փորձ ունեցող մարդկանց միջև: Հետևաբար, յուրաքանչյուր մարդ կարող է մեկնարանել մյուսի խոսքը համաձայն իր ակնկալիքների և մշակութային ավանդույթների /en.wikipedia.org/wiki/Communication/:

Հարկավոր է տարբերակել ամբողջական և մասնակի համարժեքությունը: Ամբողջական համարժեքությունը ենթադրում է ինֆորմացիայի սպառհի և հաջողված փոխանցում: Անկասկած, ամբողջական համարժեքությունն այն առավելագույնն է, ինչը պահանջվում է բարգմանչից: Որպես կանոն՝ ամբողջական համարժեքությունը դիտարկվում է հարաբերականորեն պարզ իրավիճակներում: Մասնակի համարժեքությունը ենթադրում է բնագիր տեսատի բովանդակության մասնակի փոխանցում:

Թարգմանության ոլորտում համարժեքության հարցը քննելիս կարևորում և տարբերակում ենք համարժեքության իմաստային, շարահյուսական և գործարանական տեսակները:

1960 թ-ից սկսած ընդունված է եղել Նայդայի տեսությունը /Նայդա, 1960/, որը ենթադրում է, որ ճշմարիտ բարգմանությունը ոչ թե կառույցների և ոճի բարգմանությունն է, այլ՝ հեղինակի մտադրությունների և ենթադրությունների բարգմանությունը: Նայդան առաջին հերթին կարևորում էր բարգմանության գործառական համարժեքությունը՝ հակադրելով ձևական համարժեքությանը:

Սեկ այլ հայտնի լեզվարան Վ.Գ. Գալը առաջարկել է համարժեքության երեք մակարդակ՝ ձևային, իմաստային և իրավիճակային: Ձևային համարժեքության դեպքում ընդհանուր իմաստներն արտահայտվում են ընդհանուր լեզվական ձևերով: Իմաստային համարժեքության պարագայում նույն իմաստը կարող է արտահայտվել տարբեր եղանակներով: Իրավիճակային համարժեքության դեպքում միևնույն իրադրությունն արտահայտվում է ոչ միայն տարբեր լեզվական կառույցների, այլև՝ նշանակությունների միջոցով /Гак, 1980: 79/:

Թարգմանված տեքստի համարժեքությունը արտահայտվում է ոչ միայն ձևով և բառային իմաստով, այլ նաև՝ տեքստը ընկալողների փորձով: Իմաստային շերտը միայնակ չի կարող ապահովել համարժեքությունը, քանի որ իմաստը շատ հաճախ պայմանավորված է մշակույթով, և մշտապես զգացվում է սոցիալ-մշակութային շերտի անհնաժեշտությունը: Որոշ դեպքերում իմաստային համարժեքություն գոյություն է ունենում, սակայն բարգմանությունն այնքան էլ հավաստի և ճշգրիտ չի լինում: Ոչ հավատարիմ բարգմանությունների օրինակները բազմաթիվ են: Դրանք կարող են դառնալ բազմաթիվ թյուրիմացությունների պատճառ: Ստորև ներկայացնենք թյուրիմացությունների առիթ դարձած ակնառու մի օրինակ: Հայտնի Փեփսի ընկերության մոտ առաջանում են խնդիրներ չինական շուկայում ընկերության կարգախոսի բարգմանության հետ կապված: Նրանց *Pepsi brings you back into life* կարգախոսը բառացի է ընկալվել Չինաստանում՝ *Փեփսին ես է բերում ծեր նախանիներին գերեզմաններից*: Նմանօրինակ ոչ ճշգրիտ բարգմանությունները բազմաթիվ են: Դրա հիմնական պատճառն այն է, որ մեր օրերում շատ բարգմանիչներ չեն գիտակցում, որ բարգմանված տեքստի հիմնական նպատակն ու գործառույթը հաղորդակցությունն է, և յուրաքանչյուր բարգմանություն պետք է լինի մի պարզ հաղորդակցման գործողություն:

Ինչպես արդեն նշեցինք, համարժեքության խնդիրը առաջացել է բարգմանության տեսության և պրակտիկայի զարգացման արդյունքում: Այն նաև շատ կարևոր է գեղարվեստական գրականության բարգմանության դեպքում, քանի որ այստեղ գետեղված են տվյալ լեզվին և մշակույթին բնորոշ առանձնահատկությունները: Հետևաբար, միայն համարժեք բարգմանությունը թույլ կտա որոշակի շափով ճշգրիտ հասկանալ գեղարվեստական տեքստը: Համարժեք բարգմանությունը բնօրինակի մաքսիմալ նմանությունն է:

Համարժեքության ձեռք բերման համար գոյություն ունեն որոշակի պայմաններ, որոնք կախված են հետևյալ գործոններից:

1. Արտակեզվական կոնցեպտուալ բովանդակություն
2. Տեքստի միջոցով փոխանցվող տվյալ մշակույթին հարիր ոճական, սոցիալական, աշխարհագրական առանձնահատկություններ
3. Տվյալ լեզվին հարիր տեքստային և լեզվական նորմեր

4. Հասցեատեր, ում ուղղված է քարզմանությունը
5. Տերստի որոշակի գեղարվեստական, էսթետիկ, անհատական առանձնահատկություններ:

Այս գործոնները որոշակիորեն ազդում են համարժեքության տարատեսակ հասկացությունների վրա, որոնք ձևավորվել են քարզմանության տեսության զարգացման ընթացքում:

Գերմանացի գիտնական Գ. Հեգերը առաջարկել է համարժեքության հաղորդակցական տեսությունը: Հաղորդակցական համարժեքություն ասելով նա հասկանում է բնագիր և թիրախ տեքստերի հաղորդակցական գործառույթների համընկնում. թիրախ տեքստը նույն հաղորդակցական ազդեցությունը պետք է բողնի: Հեգերը ներկայացնում է գործարանական, իմաստաբանական և շարահյուսական համարժեքության պայմանները /Խերեր, 1990: 15/:

Գործարանական համարժեքությունը մեր ժամանակների կարևոր խնդիրներից է: Այն սերտորեն կապված է միջմշակութային հաղորդակցության հետ: Գործարանական համարժեքությունը համարժեքության տեսության անբաժանելի մասն է և հիմնվում է համարժեքության այլ տեսակների վրա:

Թարգմանությունը հաղորդակցում է և, հետևաբար, այն իրագործում է ասուլի իմաստային դաշտի եռատարր ամբողջությամբ՝ լոկուտիվ, իլլոկուտիվ և պերլոկուտիվ մակարդակների համապատասխան զուգորդմամբ: Խոսքային ակտերի այս երեք շերտերը կարևորվում են հաղորդակցման գործընթացում, և քարզմանության ժամանակ դրանցից մեկի խախտումը աղճատում է բնագրի իմաստը, ճախողում համապատասխան հաղորդակցումը և նվազեցնում քարզմանության արժեքը: Չաս հաճախ լոկուտիվ մակարդակում հաջող կատարված քարզմանությունը չստացված է համարվում, եթե խախտվում է բնագրի և թիրախ լեզվի իլլոկուտիվ մակարդակների համարժեքությունը: Դիտարկենք հետևյալ օրինակը՝

“Listen to him talk about the Abruzzi. There is more snow there than here. He doesn’t want to see peasants. Let him go to centres of culture and civilization.” [Hemingway, 1988: 12]

– Նրա ինչին է պետք Աբրուցին: Այնտեղ ավելի շատ ձյուն կաքան այստեղ: Գնա ինչ անի, գյուղացիներին տեսնի: Թող կուլտուրայի ու քաղաքակրության կենտրոնները գնա: [Հենրինզուեյ, 1972: 24]

Հետևյալ օրինակում մենք նկատում ենք որոշակի անհամարժեքություն: Սկզբնաղբյուր տեքստում մենք գործ ունենք ուղղակի պնդման հետ: Իսկ թիրախ տեքստում նոյն ասույթը թարգմանված է հարցական ասույթով, որն արտահայտում է հեգնանք:

Չափ հաճախ մենք ունենում ենք քերականական և իմաստային համարժեքություն, սակայն գործարանական համարժեքությունը պահպանված չէ: Թարգմանության հաջողությունը մեծապես պայմանավորված է նաև գործարանական համարժեքությամբ: Ծագիտ թարգմանություն ստանալու համար թարգմանիչները պետք է հաշվի առնեն գործարանական համարժեքության գործոնը, քանի որ այդ դեպքում միայն նրանք կարող են ճիշտ փոխանցել հեղինակի մտահղացումը մի լեզվից մյուսը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Nida A. Signs, sense, translation. Cape Town, Bible Society of South Africa, 1991.
2. en.wikipedia.org/wiki/Communication.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Междунар. отношения, 1975.
4. Гак В.Г., Львин Ю.И. Курс перевода. М., 1980.
5. Найда Ю.А. К науке переводить. М., 1976.
6. Хегер К. Ноэма как tertium comparationis при сравнении языков // Вопросы языкоznания, 1990, № 1.
7. Սեֆերյան Ս., Խաչատրյան Ա., Գարրիելյան Ս. Համառոտ ակնարկ թարգմանարանության, Երևան, 2006:
8. Hemingway E. A Farewell to Arms. New York, 1988.
9. Հեմինգվուտ Է. Հրաժեշտ գենքին, Երևան, 1972:

Н. КАЗАРЯН – Перевод как средство межкультурной коммуникации. – Перевод не только лингвистическое, но и культурное явление. В статье обсуждается проблема равнозначности переведенного текста. Смысл лингвистического элемента понятен и ясен только в том случае, когда он соответствует культурному контексту, в котором употребляется. Лексический слой один не может обеспечить достоверность перевода, так как зачастую его смысл обусловлен культурой.

N. GHAZARYAN – *Translation as a Means of Intercultural Communication.* – Translation is not only a linguistic, but also cultural phenomenon. The paper studies the equivalence of the translated text expressed not only by the form and the lexical meaning but also by the cultural experience of the people who interpret the text. Language reveals the cultural reality and gives a shape to it. The meaning of a linguistic element is clear only when it corresponds to the cultural context in which it is used.